

מדריך לבלימת הנחשול הדמוגרפי

דן בן-דוד

כדי להיחלץ מהאפשרות של כניסה לכלא, הנאשם בפלילים העומד בראש ממשלת ישראל הוביל את הכת הביביסטית לקואליציה עם חמש מפלגות המייצגות זן קיצוני של היהדות, המפלה נגד נשים, מיעוטים, ורבים אחרים – סוג של יהדות המנוגדת לערכי היסוד של מדינת היהודים כפי שהם כתובים במגילת העצמאות. התוצאה היא שהבחירות האחרונות הפעילו במדינת ישראל אזעקת אמת באשר לנחשול הדמוגרפי המתעצם וקרוב, ולמציאות שמפלגות הקואליציה מתכננות עבורנו כשבוחריהן יהוו רוב באוכלוסייה ולא יזדקקו לנתניהו להקמת ממשלה.

בשעה שבמשפחות של יהודים חילונים, של יהודים מסורתיים, של דרוזים ושל ערבים נוצרים יש פחות מ-2.5 ילדים במוצע, וכאשר פריון הילודה בקרב המוסלמים נמצא בנפילה חופשית ומתקרב לשלושה ילדים במשפחה, במשפחות של יהודים דתיים יש יותר מארבעה ילדים ובמשפחות של חרדים יש 6.6 ילדים במוצע. ככלל, חלקם של החרדים באוכלוסייה מוכפל מדי 25 שנה – כלומר, בכל דור. במילים אחרות, החרדים הם רק 6% בקרב בני 50, אך 24% בקרב התינוקות. בעוד 25 שנה בלבד קצב הגידול האקספוננציאלי הזה יוביל לכך שמחצית מהתינוקות בישראל יהיו חרדים.

חמש המפלגות שהצטרפו לליכוד בקואליציה הן התגלמות של חוסר סובלנות לאחר. כדי לסכל תסיסה או נטישה מבית, אותן מפלגות מעורבות עד צוואר בהנחלת אינדוקרינציות במערכות החינוך שהמדינה הפקירה בידיהם. כך קם לו גל אחרי גל – ובעתיד, נחשול – של בוגרי מערכות החינוך שנמצאים תחת לחץ חברתי עצום לא לדעת ולא לחשוב באופן שונה מכפי שמוכתב להם, שאינם מבינים את השלכות מעשיהם או מתחשבים בהן, ובזים לכל אורח חיים אחר.

ייתכן שהמאבק על הדמוקרטיה הליברלית בישראל כבר הוכרע. עם זאת, אני מאמין שאולי עדיין קיימת אפשרות – שסיכוייה צונחים מדי שנה – לבלום את הנחשול הדמוגרפי. להערכתי, המפתח היחיד לכך נמצא בשני תחומי מדיניות מרכזיים, שאפרט להלן, שאף מנהיג (בינתיים) אינו מוכן לשים במרכז הבמה. הסיבות להימנעות אולי מובנות, אבל הנחשול מתקדם אלינו בקצב גובר. מה שאולי היה ניתן לעשות בהדרגה בשנות התשעים היום כבר אינו אופציה מעשית. בכל מקרה, חשוב להדגיש שלא מדובר במדיניות נגד קבוצה זו או אחרת אלא במדיניות שתשפר את רמת החיים הכללית בישראל ותגביר את השוויון בתוכה – ועל הדרך גם תטפל באיום הנחשול הדמוגרפי..

1. מהפכה בתחום החינוך: רמת הידע בתחומי יסוד (מתמטיקה, מדע וקריאה) של ילדי ישראל נמצאת מתחת לכל המדינות המפותחות. תוצאה זו, ממבחן הפיזה האחרון, אינה נובעת מהתלמידים החרדים כי מרביתם אינם לומדים את החומר ואינם משתתפים במבחנים (מה שהיה מוביל לציון לאומי נמוך עוד יותר). רמת הידע של תלמידי הזרם הממלכתי-דתי נמוכה מזו של תלמידי רוב (80%) מהמדינות המפותחות, ורמת הידע של דוברי הערבית נמוכה מזו של תלמידי מדינות עולם שלישי רבות (ונמוכה מזו שבתשע מתוך עשר המדינות המוסלמיות שהשתתפו במבחנים).

מערכת החינוך של ישראל בכל המגזרים חייבת לעבור מהפך של ממש, שיתבסס על שלוש רגליים: שדרוג משמעותי של ליבת הלימודים; שינוי אופן הבחירה, ההכשרה והתיגמול של מורים; ורפורמה כוללת באופן ההתנהלות של משרד החינוך ושל בתי הספר. אתמקד כאן ברגל הראשונה. ליבת הלימודים המשודרגת חייבת לספק לכלל ילדי ישראל את הכלים לעבוד במשק גלובלי ולהבין מהם כללי היסוד לשמירה על דמוקרטיה ליברלית. שאר תוכניות הלימודים של בתי הספר יכולות כמובן לכלול תחומי לימוד נוספים והרחבות בכיוונים כמו אמנות, ספורט, מדעים, דת וכדומה, לפי הרצונות ואורחות החיים של השכונה או היישוב. אולם ליבת הלימודים חייבת להיות אחידה ובגדר חובה לכל ילדי ישראל. אסור שיתקצב שקל אחד לבית ספר שאינו עומד בתנאים אלה באופן מלא.

2. מהפכה בתחום התמיכות: תקציב המדינה אינו שקוף. לכאורה, אלפי תקנות התקציב מספקות פירוט על כל הוצאה. אולם, בפועל, לא ניתן לאגום את התקנות לפי נושא. למשל, כמה כסף הולך לחרדים או למתנחלים, ולאלו מטרות? הרי הקצבאות הן רק חלק קטן מהסיפור. חלק מהכסף ניתן

באופן ישיר וחלק ניתן באופן עקיף, כמו סובסידיות והנחות בארנונה, בשכר הלימוד וכדומה – הרבה מזה ניתן ללא קשר לרמת ההכנסה של משקי הבית. למשל, איך ייתכן ששיעור הבעלות על דירות בקרב החרדים, אחת הקבוצות העניות ביותר, גבוה במידה ניכרת מהשיעור בקרב קבוצות אוכלוסייה עניות אחרות, או גבוה אפילו מבקרב קבוצות שאינן עניות? מהיכן יש להם כסף בהיקפים הנדרשים ומה מקורו?

שדרוג משמעותי בחינוך ישפר את רמת החיים לא רק של אלה שיזכו בהשכלה טובה יותר אלא של החברה כולה. כמו כן, הוא יאפשר להקטין את נטל המס לצד הגדלת מספר הנושאים בנטל. יתר על כן, תוצר לוואי חשוב הוא שאנשים משכילים יותר נוטים ללדת פחות ילדים. נטייה זו תתומרץ על ידי הקטנה ניכרת של התמיכות לאנשים בריאים בגיל העבודה, שתחייב הורים לקחת אחריות על חייהם ועל מספר הילדים שיוכלו לממן – מה שגם יחזק את הרצון בקרבם לקבל את הכלים הנדרשים לעבוד במשק תחרותי ולשמור על הדמוקרטיה הליברלית. הנחשול הדמוגרפי יקטן ויואט, ובכל מקרה מרכיביו כבר לא יהוו סיכון לעתידה של ישראל.

הרעיונות הנ"ל אולי נשמעים שאפתניים מדי, אך האם יש דרך אחרת להימנע מהנחשול שבעוד מספר עשורים יטביע כאן את הכל? התקווה היא שאחרי הבחירות הבאות ניתן יהיה לתעל את עוצמת המחאה להקמת ממשלה רחבה מהמחנה הדמוקרטי, שתכלול ימין ושמאל, דתיים וחילוניים, יהודים וערבים – כל מי שמבין את גודל השעה והצורך לשים בצד את מחלוקות היומיום, כדי להחזיר את ישראל למסלול בר קיימא בטווח הארוך.

לשני הצדדים – הממשלה הנוכחית ומתנגדיה – יש מה ללמוד מהתנהלות היפנים והאמריקאים במלחמת העולם השנייה. שיכורי כוח לאחר שכבשו את סין וחלקים נרחבים של דרום מזרח אסיה, היפנים של 1941 ראו באמריקאים דאז חברה פריבילגית שהפכה לשבעה ורכה. הם חשבו שאם ינחיתו על האמריקאים מכת אש הרסנית בממדים שלא חוו מעולם, האמריקאים ה"מנוונים" לא יצאו מאזורי הנוחות שלהם כדי לרדוף אחר היפנים בג'ונגלים, אי אחרי אי אחרי אי, ולהילחם על אורח חייהם. מה שרודנים אינם מבינים הוא שעם חופשי לא ממהר למסור את המפתחות לחירותו. את זה לומדים היום בנימין נתניהו וחבריו.

אולם יש כאן שיעור גם לצד השני. האמריקאים דאז הבינו עוד משהו: לדמוקרטיה ליברלית אסור להתפשר עם מי שאינם סובלנים לאחר. רק ניצחון מוחלט של צד אחד יוכל לשרוד. תודות לחוסר הנכונות האמריקאית להתפשר על תנאי הסיום של המלחמה התנאים שהכתיבו איפשרו ליפנים לגלות את החופש ולהפוך לאחת המדינות המשגשגות ורודפות השלום בעולם. בהקשר הישראלי, חייבים להבין שאסור להתפשר עם מי שמשתמשים בדמוקרטיה על מנת להרוס אותה.

היה פעם סטטוס קוו בארץ. אלה ששולטים היום רמסו אותו. הם הראו שאמנם ניתן להיות דתי במדינה ליברלית, אך לא ניתן להיות ליברל במדינה דתית – וזה מה שעומד על כף המאזניים היום. לכן, עלינו לכתוב מחדש את כללי המשחק. אסור שנתפטר על אבני היסוד של דמוקרטיה ליברלית ועל תחזוק משק גלובלי מודרני. הם יצטרכו לחיות ולהתאים את עצמם לסטטוס קוו החדש. בסופו של דבר, אחרי הכאבים הראשוניים, הם ייהנו מהחופש לקבוע בעצמם את נתיב חייהם מבלי שזה יבוא על חשבון הסובבים אותם.

את החזון ליום שאחרי עצירת הממשלה הנוכחית חייבים להציג לציבור כבר עכשיו. אחרת ייתכן שננצח את המערכה הנוכחית אבל אז נגלה שאלה שאנחנו זקוקים להם כדי לנצח במלחמה כולה, עזבו בינתיים את הארץ. סך כל האנשים המועסקים כיום בהייטק (שאחראים לכך שהמשק הישראלי הוא חלק מהעולם הראשון) פלוס כל הרופאים (שאחראים לכך שהטיפול הרפואי בארץ הוא ברמה של העולם הראשון) פלוס כל הסגל הבכיר באוניברסיטאות המחקר (מי שמלמדים את ההייטקיסטים ואת הרופאים) הוא קצת יותר מ-400 אלף. במדינה המונה קרוב ל-10 מיליון תושבים, כמה עשרות אלפי אנשים – אולי אפילו אלפים בודדים – במספר תחומים קריטיים, הם חוד החנית, השומר את ישראל בעולם הראשון. אם הם יאבדו תקווה שגם אם ננצח במערכה הנוכחית לא נוכל לשרוד את הנחשול המתקרב, רבים מהם לא יישארו בארץ. המדינה לא תקרוס למחרת, אך זו תהיה נפילת מדרגה גדולה, שתאיץ נפילות נוספות – ואת הנחשול הדמוגרפי הבלתי נמנע.

ישראל מעולם לא חוותה מחאה בממדי המחאה הנוכחית. כשאנשים כה רבים יוצאים לרחובות כדי להציל את הבית, זו הזדמנות של פעם בדור. עצירת המהפכה המשטרית חייבת להיות רק התחנה הראשונה. אנחנו זקוקים למנהיגים שמבינים את האתגרים ארוכי הטווח ומוכנים ליישם את החזון – קשה ככל שיהיה – הדרוש כדי להתמודד איתם.

כדי להקשות על ממשלות שיבואו אחרי ממשלת החזון לבטל את המהפכות בחינוך ובתמיכות, על החזון לכלול שינוי של שיטת הממשל (לשיטה שבה שרים מבינים בתחום משרדיהם, עם זרוע ביצועית בעלת יכולת ליישם את החלטותיה ולאכוף את החוק, ועם מערך אפקטיבי של איזונים ובלמים בין שלוש רשויות השלטון), ואישור חוקה לביצור היסודות הממלכתיים שיגנו על המדינה בשניים-שלושה עשורים הבאים לפחות – עד שהמהפכות בחינוך ובתמיכות יחלו לבלום את הנחשול הדמוגרפי. ככל שהחזון הזה יינתן מוקדם יותר, כך נוכל לטעת את התקוה שיש אור בקצה המנהרה. תקוה זו תשאיר אנשים בארץ והיא תגביר את המוטיבציה שלהם להילחם על הבית עד שתושג המטרה.